

ELLIE MIDWOOD

Mergina,
kuri
pabėgo
iš
Aušvico

Iš anglų kalbos vertė
Laura Vilčinskaitė

Sofoklis

VILNIUS, 2023

*Skiriama visiems kovotojams už laisvę – tiek atėjusiems iš
praeities, tiek esantiems dabartyje; visiems, kada nors
pasmerkusiems priespaudą, persekiojimą ir nelygybę.
Nesiliaukite skelbę savo tiesų ir už jas kovoję.
Jūsų narsa niekada nebus užmiršta.*

Prologas

Žyveco kalnai, Lenkija. 1944-ųjų liepos 6 diena

Priešais juos driekėsi ilgas tuščias kelias, nutviekstas rytmečio saulės, greta kilo aukšti kalnai ir vėrėsi smaragdiniai slėniai. Po blyškiai žydro dangaus skliautu tvyrojo gaiva, slepianti laisvės pažadą. Praleidusi dar vieną naktį miške, Mala, vilkinti apdulėjusiais ir susiraukšlėjusiais mėlynais darbo drabužiais, patenkinta kramtė saldžios žolės stiebą, nekreipdama nė menkiausio dėmesio į urzgiantį savo pilvą. Greta žengiantis Edekas švilpavo nuotaikingą melodiją, užmetęs ranką jai ant peties. Nuo jo atsegto SS švarko sklido vos juntamas samanų ir dūmų kvapas.

– Išalkai, Male? – Jos pilvas taip garsiai suurzgė, kad vyras kaipmat nustojo švilpauti.

Sutelkusi visą drąsą, ji atlošė galvą ir be galo švelniai, meiliai pažvelgė į apšepusį, įdegusį jo veidą.

– Galime išsukti iš kelio ir pamėginti surasti dar kelis grybus, – pasiūlė jis, skvarbiai tyrinėdamas jos veido išraišką.

Jau gerokai seniau, prieš jiems pabėgant iš Aušvico, Edekas pažadėjo pasirūpinti Mala, kaip įmanydamas jai padėti užmiršti visus mirties stovyklos siaubus, prireikus net paaukoti dėl jos gyvybę. Bet, užuot tai padaręs, jis dabar vertė merginą drauge su juo žingsniuoti nesibaigiančiais pusiau pramintų kelių vingiais, misti vien tik grybais bei uogomis ir miegoti po atviru dangumi, neturėdamas jos kuo pridengti nuo vėjų bei darganų, tiktai spausdamas savo glėbyje.

Jis nežinojo, kad Malai šito pakanka: jai terekėjo, kad Edeko rankos ją apkabintų ir oras neatsiduotų krematoriumo smarve.

Alkis merginai rūpėjo mažiausiai: Aušvicas ją kuo puikiausiai parengė išgyventi, maitinantis tik duonos plutomis.

– Ne, kol kas dar nenoriu sustoti, – atsakė Mala. – Paėjėkime toliau. Turime kuo greičiau pasiekti kaimą. Ten galėsime nusipirkti truputį maisto, taip pat parūpinti tau civilių drabužių. – Ji greitosiomis žaismingai nužvelgė savo mylimąjį nuo galvos iki kojų. – Antraip partizanai nušaus tave iškart, kai tik pamatys vilkint tokia apranga.

Jis pirštais užčiuopė kišenėje besiritinėjantį auksinių dantų lydinį – tai buvo klaiiki *Sonderkommando* narių, prie krosnių dirbančių kalinių, dovana, turėjusi padėti jiedviem pabėgti. Edekas, linktelėjęs galvą, paspartino žingsnį, tarsi jį ragintų negirdimi galingi balsai: *pasiekite saugią vietovę, papasakokite partizanams savo istoriją, atveskite juos drauge su pergalinga Raudonąja armija į šią nelemtą vietą ir atkeršykite už visas nekaltas sielas, kurias tie SS žvėrys privertė mus sudeginti.*

SS žvėrys, kurių uniformą jis šiuo metu vilkėjo.

Braukdamas delnu per standžią pilkai žalsvą vilną, Edekas mąstė apie akimirką, kai pagaliau galės nusiplėšti nuo savęs tą nekenčiamą drabužį ir deginti jį tol, kol iš jo teliks pelenai.

Mala stabtelėjo persirišti bato. Vos keliais žingsniais priekyje einantis Edekas ilgesingai dairėsi į kalnus.

Klaidžiodamas savo mintyse, jis nepajuto mirtinai rimtos gaidelės, suskambusios Malos balse, šiai tariant jo vardą:

– Edekai.

Jis išgirdo sau už nugaros siaubo kupiną prislopintą mylimosios aiktelėjimą.

Šypsodamasis vyras atsigrėžė: *kas nutiko, mano meile?* Pamatęs išbalusį Malos veidą ir į priekį išmeigtas jos akis, Edekas pajuto, kaip nuo jo lūpų pradingsta šypsena. Atrodė, kad auksaspalvėse Malos akių rainelėse, staiga praradusiose savo ankstesnį švytėjimą, dabar susitelkė viso pasaulio skausmas.

Nepajudindamas kūno, Edekas lėtai akimis nusekė jos žvilgsnį. Vos išvydęs dvi uniformuotas figūras, ryžtingai sparčiu

žingsniu besiarťinančias jūdvių link, jis pasijuto grimztantis į juodą prarają.

Greičiausiai tiedu išniro iš už kelio posūkio – vienas Dievas težino, ko jiems čia reikėjo. Vokiečiai labai retai patruleuodavo šioje teritorijoje – Edeką su Mala tuo įťikinėjo ir įkalinti sovietų karo belaisviai, suorganizavę jau ne vieną sėkmingą pabėgimą, ir jiems prijaučiantys lenkų civiliai. Pastarieji, dirbę stovykloje, nekanťiai laukė, kol galės atsilyginti naciams, pagelbėdami dar vienai porai pabėgti bandančių kalinių.

Edekas pajuto siaubą ir šleikšťulį, sprandu perbėgo šiurpu-liukai. Jis be galo ilgesingai pažvelgė į dešinėje dunksantį mišką, tada nukreipė žvilgsnį į besiarťinančius pasienyje patruleuojančius vokiečius. Jų automatinių kulkosvaidžių žiotys ryškiai žibėjo, nutviekstos auksinės liepos mėnesio saulės. Vyras spoksojo į tuos ginklus karčios nevirties kupinomis akimis. Edekui teko matyti pernelyg daug tokių kulkosvaidžių pakirstų draugų, todėl dabar jis nebesitiekė kažkaip pasiekti mišką, taip pat nebepuoselėjo virties, kad patruleiai nežinia kaip į juos nepataikys iš šitokio atstumo ar kad bent jau Malai pavyks išsisukti nuo vokiškų kulku liūties...

Tarsi skaitydama jo mintis, ji suėmė Edeko delną ir tvirtai jį suspaudė, nežymiai šypsodamasi, papurtė galvą.

Jis visada mėgo svajoti. Ji vis primindavo apie tikrovę. Dabar ta tikrovė buvo grėsmingai įrėmusi juodus ginklų vamzdžius jam tiesiai į sielą. Staiga vyras pajuto, kad nebeliko jokios virties išsigelbėti.

– Prašau, atleisk man, Mala... Aš tave myliu.

Tai buvo paskutiniai jo ištarti žodžiai, prieš vokiečiams juos pasivejant. Pareigūnai žvitriai atidavė pagarbą ir mandagiai pareikalavo:

– Prašau parodyti dokumentus, *Herr Unterscharführer*.

Pirmas skyrius

Aušvicas, 1943-ųjų ruduo

Edekas daugiau nebegalėjo šitaip tvirti. Ši niūri tiesa jam nušvito, pirmiesiems įkypiams besileidžiančios saulės spinduliams kruvinu raudoniū nudažius barakų stogus. Vyras stebėjo, kaip SS pareigūnas Briukas be paliovos tvatija kaliniui per galvą plienū kaustytu aulinio bato padu. Sargas jau kurį laiką šitaip darė. Jo auka senų seniausiai nustojo ne tik priešintis, bet ir apskritai judėti, tačiau esesininkas vis vien nesiliovė: jis traiškė nelaimėlio kaukolę taip pasišlykštėjęs ir įtūžęs, kaip ūkininkas kastuvu daužo graužiką.

Galų gale juk jie, kaliniai, esesininkams iš esmės tebuvo kenkėjai. Naciai pačią pirmąją dieną aiškiai pademonstravo savo įsitikinimus visiems naujai atvežtiesiems: vos tik atvykę 1940-ųjų birželio mėnesį, šie žmonės buvo išstumti iš transporto priemonės į kvaitinančią liūdnai pagarsėjusią Aušvico rampą, nutviekstą akinančios saulės šviesos. Edekas atsidūrė tarp pirmųjų politinių kalinių, sulaukusių tokio „pasveikinimo“. Tą dieną į buvusias lenkiškas kareivines atvežti septyni šimtai dvidešimt aštuoni žmonės. Būtent tą dieną Edvardas Galinskis, laivybos mokyklos kadetas, nustojo egzistavęs. Nuo tos akimirkos jis tebuvo *Häftling* – kalinys – numeris 531, nuteistas kalėti už...

Kokį būtent nusižengimą jam priskyre lenkiškasis gestapo padalinys? Nuo tos akimirkos, kai privertė jį pasirašyti prisipažinimą, praėjo daugybė laiko, tad Edekas vis užmiršdavo kai kurias smulkmenas. Įtartina maloniai šnekantis akiniuotas vokiečių karininkas jam mandagiai paaiškino, kad, jeigu nori gyvas palikti gestapo rūšį, *Herr* Galinskis turi nedelsdamas pasirašyti po

neįskaitomu vokišku tekstu ir prisipažinti, kad drauge su kitais lenkų inteligentijos nariais rezgė sąmokslą prieš reichą. Edekas bandė paaiškinti besąs paprastas santechniko sūnus, niekados nė nesvajojęs tapti intelektualinio elito klasės nariu, ką jau kalbėti apie jų vidinį ratą ar kokį nors galimą sąmokslą. Vokiečių pareigūnas simpatyškai palinkčiojo galvą, kelis kartus užvožė Edekui per smilkinį kumščiu, kruopščiai nusivalė krumplius į nosinę ir patarė dar kartą pergaltvoti savo atsakymą.

Baigiantis savaitei, Edekas pasirašė jam pakištus popierius.

Visi anksčiau ar vėliau pasirašydavo, kaip jam draugiškai paaiškino gestapo atstovas, pridėdamas Edeko bylą prie nesibaigiančių eilių panašių niūriai pilkšvų svastika papuoštų aplankų, juosiančių jo naujai įrengto kabineto Tarnovo kalėjime sienas. Už grotuoto lango vietoje tautinių Lenkijos vėliavų, nuplėštų per 1939-ųjų vokiečių okupaciją, palei priekinę pastato sieną plazdeno raudoni *Hakenkreuz* transparantai. O kieme greta išvarpytos sienos telkšojo klanai tamsaus kraujo. Čia būdavo sušaudomi Vokietijos reicho priešai – daugiausia žurnalistai ir liberalai, kurie agituodavo eilinius žmones, trikdydami jų protus, nuteikindami prieš oficialią valdžios propagandą. Gestapas visų pirma pasistengė susidoroti su tokiais iškalbingais tipais. Naciams nepatiko iš anų lūpų garsiai sklindanti tiesa.

Kaip Edekas sužinojo iš kartu su juo atvežtų į Aušvicą žmonių, naciai nemelavo. Visiems buvo pateikti tie patys kaltinimai.

– Mes kalti dėl to, kad esame jauni, sveiki vyrai, gebantys paimiti į rankas ginklą ir suorganizuoti perversmą prieš šiuos nacių išperas, – pareiškė vienas iš bendrakeleivių, traukdamas cigaretę, įsmeigęs apatišką žvilgsnį į nebūtį. Palei pėdas jis turėjo nedidelį ryšulėlį asmeninių daiktų: kiekvienam kaliniui leista pasiimti su savimi prieš išvykstant siekti naujo kelionės tikslo, kurio lydintieji sargai neįvardijo – slėpė tarytum pačią tamsiausią paslaptį. Vyras šnekėjo pusbalsiu, nes traukinių stotyje lenkų policininkus pakeitė jo minimi *nacių išperos*, jie tą akimirką sėdėjo ant suolo tame pačiame vagone, dygiomis akimis

varstydami lenkus, ir imdavosi juos šaižiai keiksnoti kaskart, kai tik kas nors iš jų pasukdavo žvilgsnį link lango. – Šito jiems pakanka, kad, apkaltinę mus sąmokslu, išgabendų į kokią nors atokią vietelę, – toliau tęsė vyras. – Moterys su vaikais ir vyresnieji jiems nekelia jokios grėsmės. Štai kodėl vokiečiai tikrai juos palieka ramybėje – bent kol kas.

Šito jauno vyro vardas buvo Vieslavas.

Dabar, praslinkus trejiems su puse metų, jis stovėjo šalia Edeko stebėdamas, kaip SS sargybinis mirtinai sutrypia kitą kalinį. Edekui pakako tik vieną kartą žvilgtelėti į draugo veidą, kad suprastų, jog anas irgi nebegali šitaip tvirti.

– Privalome iš čia ištrūkti, – lenkiškai sumurmėjo Edekas.

Deja, jam labai nepasisekė, nes tas SS karininkas Briukas jį nugirdo. Jis tučtuojau apsigrėžė, staiga visiškai užmiršęs apie purve palaidotą auką.

– Ir vėl šneki savo kiauliška kalba?! – vokietis sunkiai kvėpavo. Po ankšta uniformos apykakle su SS žymėmis ėmė pulsuoti kaklo gysla. – Gal nori kelias dienas praleisti *Strafblock*, kad geriau prisimintum elgesio taisykles?

Nuleidęs akis, Edekas kaipmat atsiprašė. Jis jau spėjo toje bausmių vienutėje praleisti daugiau dienų, nei norėtų prisiminti. Tai buvo šuns būdos dydžio cementinė dėžė be langų, kurioje nepakako vietos net atsistoti. Viename kampe stovėjo nešvarus kibiras, skirtas savo reikalams atlikti, taip pat kartą per dieną priešais kalinį būdavo pastatomas maisto dubenėlis. Tačiau čia svarbiausia ne fizinis diskomfortas – labiausiai baugino visiška izoliacija aklinoje tamsoje, kuri palengva, tačiau užtikrintai bet ką išvesdavo iš proto. Vos po kelių valandų apimdavo paralyžiuojantis jausmas, kad esi palaidotas gyvas, ir netgi pradėjus staugti visu balsu, nė trupučio nepalengvėdavo. Akivaizdu, kad tas, kas sugalvojo šitokius kankinimus, rimtai pasistengė, kad ši bausmės vieta būtų visiškai nepralaidi garsui. Galėjai rėkti, kol išsivystys plaučių džiova, – tavo beviltiškus šūksnius atliepdavo tik keturios sienos ir nuo jų atsklindantis kimaus balso aidas.

Edekas jokiū būdu nenorėjo ten sugrįžti.

Esesininkas, susigrūdęs rankas į kišenes, atžingsniavo prie abiejų vyrų. Jis buvo panašaus amžiaus, kaip ir tie du, vargu ar vyresnis nei dvidešimt penkerių. Vokiečio veidas buvo toks pat lygus, akys ryškios, tik tai kūnas raumeningas ir galva nenuskusta. Dėmesį patraukė šukuosena pagal naujausią madą: šonuose ir gale plaukai atrodė nutrumpinti, bet virš vienos akies krito ilga šilkinė sruoga. Tai buvo arijas, vien tik dėl savo kraujo apsisikelbęs pasaulio valdovu. Vyro lūpose šmėžavo kreiva šypsenėlė.

– Ką jis tau sakė? – pareigūnas atsistojo priešais Vieslavą veidas į veidą ir blyškiomis akimis nemirksėdamas stebėjimo į kalinį.

Edeko draugo balso tonas staiga tapo malonus, bet taip lengvai neapgavo esesininko.

– Jis žavėjosi jūsų rankiniu laikrodžiu, *Herr Scharführer*, – niūriai paaiškino Vieslavas stringančia vokiečių kalba. – Sakėsi niekada neregėjęs tokio dailaus dirbinio.

Edekas vėl pradėjo kvėpuoti. Tokiose situacijose Vieslavu buvo galima pasikliauti: šis vyras gebėjo mikliai išsisukti iš keblų padėčių, todėl jau seniai pelnė visų stovyklos kalinių pagarbą.

SS sargybinis tingiai kilstelėjo riešą. Ant auksinio laikrodžio ciferblato ėmė tviskėti saulėlydžio raudonis. *Pavogtas iš kurio nors žydo*, – pagalvojo Edekas, bet, savaiame suprantama, nieko nepasakė, tik dar sykį atsiprašė prašnekęs savo gimtąja kalba.

Šarfiureris Briukas, pastebėjęs trumpą numerį ant kalinio krūtinės, atpažino stovyklos veteraną ir atlaidžiai numojo ranka.

Jau ne pirmą kartą Edekui paskirtas numeris arba raudonas politinio kalinio trikampis apsaugojo jį nuo kumščiu ar kulkos. Nuo to laiko, kai į Aušvicą atgabeno pirmuosius žydus, esesininkai visuotinai sutarė, kad būtent į šiuos kalinius nukreips visą nacių ideologijos neapykantą. Lenkai netikėtai suprato, kad jie pakelti į kapų – kalinių funkcionierių – pozicijas, kaip ir vokiečiai nusikaltėliai, išdidžiai dėvintys civilių rūbus, ant kurių

prisiūti žali trikampiai. Nors Edekas nė trupučio neprieštaravo tokiai palankiai permainai, vis dėlto jis negalėjo nejausti simpatijos vargšams velniams, skerdžiamiems vien už tai, kad priklausyto netinkamai rasei.

– Kur judu traukiate? – pasiteiravo SS pareigūnas.

– Į Birkenau, *Herr Scharführer*, – nedelsdamas atsiliepė Edekas. – Rotenfiurerio Lubušo įsakymu.

– Lubušo? To komandofiurerio iš šaltkalvio cecho?

– *Jawohl, Herr Scharführer*. Jam įsakius, visaip, kaip tik galime, padedame dailidėms.

Edekas ketino toliau aiškinti, tačiau Briukas jau ėmė nuobodžiauti.

– Nuneškite šį dvokiantį karkasą iki vežimo... – Briukas vangiai mostelėjo ranka į tai, ką kaliniai vadindavo mirties vežimu. Jis stovėjo palei barako sieną, iki viršaus užverstas kalnu lavonų. – Judinkitės. Judu čia atsiuntė dirbti, o ne spoksoti į žmonių laikrodžius.

Bet, nors sargas niurzgėjo ir kreivai šyptelėjo, Edekas matė, kad aną labai pamalonino gautas komplimentas. Tas rankinis laikrodis, matyt, tikrai brangus. Edekas susimąstė apie vyrą, kuriam teko išsiskirti su šiuo daiktu, prieš atsisveikinant su savo gyvybe, ir pajuto, kaip apima šleikštulys.

Privalome iš čia ištrūkti, – pasakė jis Vieslavui, vis dar tuo tikėdamas. Jis daugiau nebegalėjo žiūrėti, kaip esesininkai mirtinai sutrypia niekuo dėtas aukas ar pasisavina nužudytų žmonių turtus. Bet – visų svarbiausia – jis ilgiau nebegalėjo rodyti šiems uniformuotiems niekšams nuolankumo, atsiprašinėti už lenkiškus žodžius, kaskart, kuriam nors iš jų prisiartinus, nuo nuskustos galvos nusitraukti kepurę, – elgtis kaip pusžmogis ir būti atitinkamai vadinamas.